

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

*Obóz sowiecki pozbawił
miliony swych ofiar jedyne
przywileju, jaki dany jest każdej
śmierci – jawności – i jedyne
pragnienia, jakie odczuwa
podświadomie każdy człowiek –
przetrwania w pamięci innych.*

Gustaw Herling-Grudziński,
Inny świat

ZBRODNIA NIEUKARANA – ŁAGRY SOWIECKIE

Autor: dr Aleksandra Rybińska-Bielecka
Koncepcja graficzna serii: Aleksandra Kaiper-Miszułowicz
Projekt graficzny: ARSA
Recenzja: dr hab. Filip Musiał, dr hab. Dariusz Rogut
Na zdjęciu: Prawdopodobnie Maria Milewicz po usunięciu
obozowego numeru, Magadan, ZSRS 1954 r.
Fot. Ośrodek Karta

CZERWONY ŚWIT

W latach 1917–1922 Rosja pogrążyła się w wojnie domowej. Toczyła się ona między zwolennikami bolszewików (czerwonych) i ich przeciwnikami określanymi mianem „białych”. Rozpoczął się okres tzw. czerwonego terroru – czas represji i prześladowań politycznych stosowanych przez bolszewików wobec „wrogów ludu”.

Na zdjęciu: oddział Armii Czerwonej podczas wojny domowej w Rosji w latach 1917–1922. Fot. Domena publiczna

W latach 1917–1922 działał „bolszewicki aparat bezpieczeństwa” – tajna policja, którą potocznie nazywano Czeką. Zarządzała pierwszymi obozami, do których kierowano osoby uznane za „politycznie niebezpieczne”.

Na zdjęciu: Feliks Dzierżyński – szef pierwszych organów bezpieczeństwa w Rosji, 1918 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Czerwony terror pochłonął wiele ofiar. Część z nich zsyłano do obozów koncentracyjnych (z ros. koncłagrów), aby chronić republikę rad przed jej „klasowymi wrogami”. Wiele z nich stało się obozami śmierci, w których mordowano więźniów politycznych, m.in. Petrominsk i Chołmogory (obwód archangielski).

Na zdjęciu: Lew Trocki na polskim plakacie propagandowym, 1920 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Pojęcie „wroga ludu” używane było w propagandzie bolszewickiej, jako piętnujące i pogardliwe określenie jednostki lub grupy społecznej, która realnie bądź w potencjalny sposób mogła przeciwstawić się władzy sowieckiej. Na przestrzeni lat byli to m.in.: działacze polityczni, bogaci chłopci (kułacy), duchowni, przedsiębiorcy.

Na zdjęciu: plakat propagandowy „Wróg ludu – kułak”. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

SŁON (ROS. SOŁOWIECKIJ ŁAGIER OSOBOGO NAZNACZENIJA)

W 1922 r. obozy zarządzane przez Czekę w ZSRS (Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich) stopniowo likwidowano, a osadzonych przenoszono do więzień i kolonii karnych. W 1923 r. utworzono Sołowiecki Obóz Specjalnego Przeznaczenia SŁON (Sołowieckij Łagier Osobogo Naznaczenija), gdzie pod ścisłym nadzorem umieszczano „jednostki” szczególnie niebezpieczne dla władzy. Zrodziła się idea wykorzystania gospodarczego więźniów na szerszą skalę.

Na zdjęciu: brama obozu tranzytowego SŁON w miejscowości Kiem nad Morzem Białym. Kadr z filmu propagandowego „Sołowki”, reż. A. Czerkasow, operator S. Sawienko, „Sowkino”, 1927–1928. Fot. Archiwum Gulagu/Tomasz Kizny

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

W czasach przedrewolucyjnych Monastyr i Wyspy Sołowieckie budziły strach, bowiem już wtedy zsyłano tam osoby, które popadły w niełaskę cara.

Na zdjęciu: Monastyr Sołowiecki, 1916 r.
Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Więźniów w obozie na tzw. Sołówkach torturowano i przymuszano do wykonania pracy pozbawionej celowości, jak przelewanie wody z jednego wiadra do drugiego.

Na zdjęciu: więźniowie wydobywający glinę na potrzeby cegielni. Obok budowa kolejki wąskotorowej, Wyspa Wielka Sołowiecka, 1924–1925. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Więźniowie SŁON zmuszani byli do wykonywania ciężkich prac, trwających po kilkanaście godzin. Wielu z nich umierało z wycieńczenia i chorób.

Na zdjęciu: szpital na Wyspie Sołowieckiej, 1925 r.
Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

ARCHIPELAG GUŁAG

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

W 1930 r. utworzono Główny Zarząd Obozów (GUŁag z ros. Главноје Управленіе Лагерьей), który od 1934 r. podlegał NKWD (Narodnyj Komisariat Wnutrien-nych Dieł – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych). Po raz pierwszy wszystkie zakłady penitencjarne znalazły się pod jednym zarządem. Rozsiane niczym wyspy po całym terytorium Rosji sowieckiej łagry przetrwały dziesięciolecia.

Na zdjęciu: *Workuta zimą, ok. 1947 r.*
Fot. Kaunas 9th Fort Museum opublikowano na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International/domena publiczna

ZARZĄD GŁÓWNY
OBOZÓW „GUŁag”

SIEWŻELDORŁAG
Obóz budowy Kolei
Północnej

IWDIELŁAG
Obóz eksploatacji
lasów

XIX „OTDIELENIJE”
(rejon)
„SIEWŻELDORŁAGA”
Zarząd grupy obozów
systemu północno-
kolejowego

VII „OTDIELENIJE” (rejon)
„IWIDELŁAGA”
Zarząd grupy obozów

189 „KOŁONNA”
(kolumna robocza)
„SIEWŻELDORŁAGA”
Wchodząca w skład XIX
„OTDIELENIJA” (rejonu)

91 „ŁAGPUNKT”
(punkt obozowy)
(kolumna robocza)
„IWIDELŁAGA” wchodzący
w skład VII „OTDIELENIJA”
(rejonu)

Schemat Organizacji „Poprawczych Obozów Pracy”
na przykładzie Obozu Północno-Kolejowego
(Siewżeldorłag) i Obozu w Iwdielsku (Iwdielłag),
Źródło: Wydawnictwo Fronda

System obozów pracy przymusowej w ZSRS nazywany był GUŁagiem od nazwy instytucji powołanej do zarządzania nimi, natomiast poprawcze obozy pracy (z ros. исправително-трудновыје лагерьа) potocznie nazywano łagami (z ros. лагерь – obóz).

Na zdjęciu: *wieża strażnicza przy jednym z łagrów.*
Fot. Ośrodek Karta

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

ŁAGRY W DOBIE INDUSTRIALIZACJI I KOLEKTYWIZACJI

W 1922 r. Józef Stalin objął stanowisko sekretarza generalnego Komitetu Centralnego partii komunistycznej. Po śmierci Włodzimierza Lenina w 1924 r. zapewniło mu to pozycję najważniejszej osoby w państwie. Zapoczątkowano wówczas pierwszy plan pięcioletni (1928–1932), wdrażając centralne planowanie w gospodarce. Rozpoczęła się przymusowa kolektywizacja rolnictwa i industrializacja (uprzemysłowienie). Forsowna polityka gospodarcza wpłynęła na rosnącą liczbę obozów i więźniów. GUŁag stał się nie tylko narzędziem terroru wobec społeczeństwa ZSRS, ale także istotnym elementem rozwoju gospodarczego.

Na zdjęciu: zakłady metalurgiczne w Magnitogorsku, 1930 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Więźniowie łagrów kierowani byli do pracy przy wielkich inwestycjach gospodarczych. Dzięki taniej sile roboczej kraj szybko przekształcił się z państwa rolniczego w przemysłowo-rolnicze. Realizacja „wielkich planów gospodarczych” Stalina kosztowała życie milionów obywateli ZSRS.

Na zdjęciu: więźniowie przy budowie Kanału Białomorskiego, 1932 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Zainicjowane przemiany gospodarcze ZSRS skupiały się przede wszystkim na przemyśle ciężkim – w tym wydobywczym i zbrojeniowym. Zmiany wymagały odpowiedniej technologii, dlatego inżynierów sprowadzano z zachodu Europy i USA. Wielu z nich w wyniku terroru i represji trafiło w tym okresie i w latach późniejszych do łagrów.

Na zdjęciu: więźniowie pracujący w kopalni złota, Kołyma 1933 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Przymusowa kolektywizacja doprowadziła do całkowitego podporządkowania rolnictwa i ludności wiejskiej państwu. Zaczęło ono przejmować nadwyżki rolne i kontrolowało ich eksport, tworząc wielkie gospodarstwa rolne. Najbogatsi chłopcy, po konfiskacie majątków byli masowo zsyłani do łagrów. Konsekwencją takich poczynań władz stały się klęski głodu.

Na zdjęciu: rodzina wypędzana z domu, lata 30. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

FILAR SOWIECKIEJ GOSPODARKI

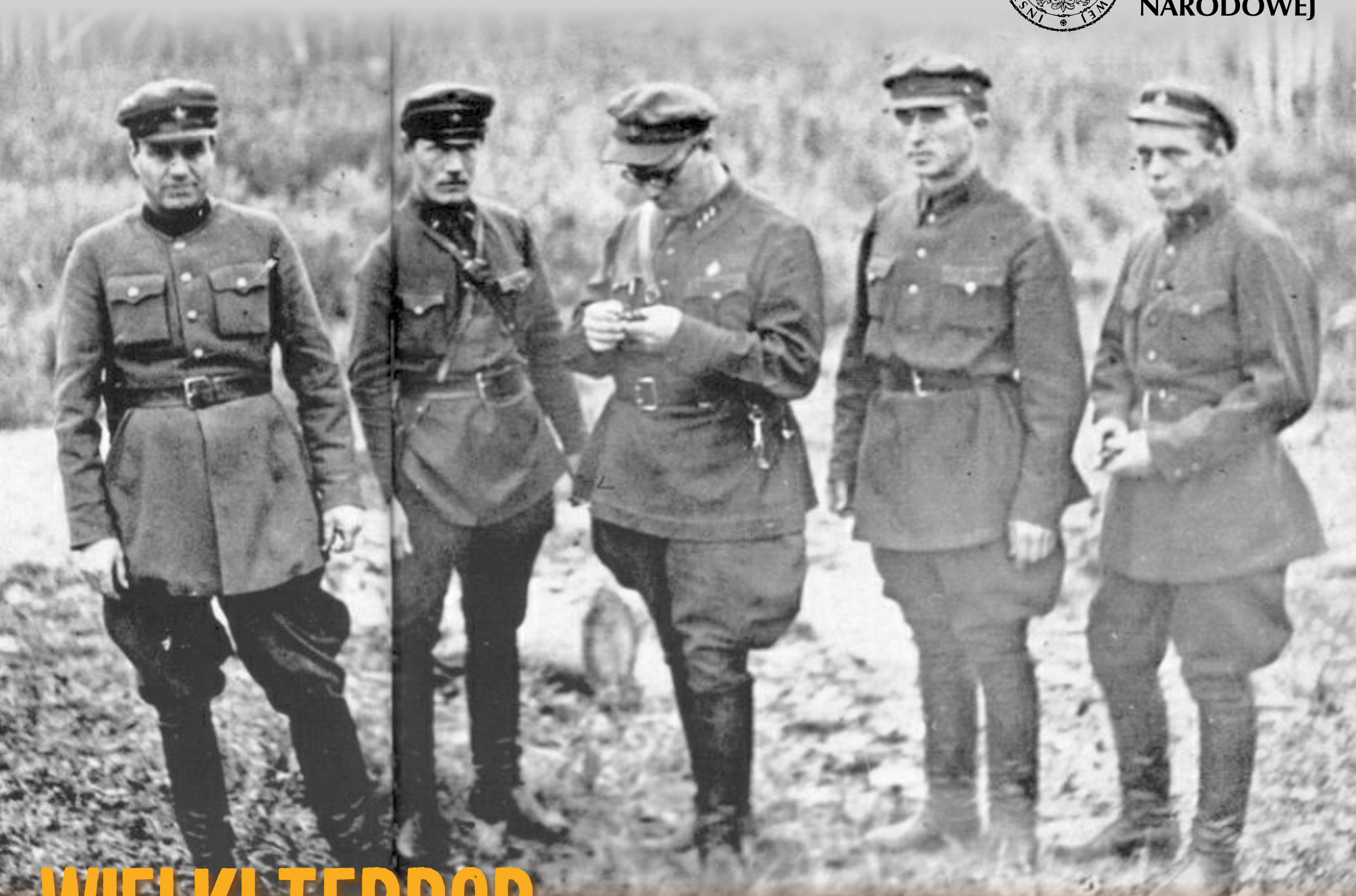

Na zdjęciu: grupa mężczyzn w kufajkach i w uszankach w lesie Karaganda, 1957 r. Fot. Ośrodek Karta

Na zdjęciu: wycinka drzew na potrzeby budowy Kanału Białomorskiego, 1931–1933. Fot. Ośrodek Karta

Na zdjęciu: widok kopalni Szu-2, Workuta 1955 r. Fot. Ośrodek Karta

WIELKI TERROR

Na zdjęciu: funkcjonariusze NKWD, lata 30. Fot. Domena publiczna

Wielki terror był szeregiem masowych represji stosowanych wobec społeczeństwa ZSRS przez NKWD. W latach 1936–1938 w efekcie zaplanowanych działań zamordowano miliony niewinnych ludzi. Prześladowania dotknęły także bolszewickie elity, urzędników, dowódców wojskowych. Łagry stały się miejscem zsyłek osób uznanych za wrogów nowego „stalinowskiego państwa”.

Stalin w wyniku wielkiej czystki w latach 30. sprawował już pełnię władzy w ZSRS. Wszystkie dziedziny życia w państwie podlegały kontroli partii. W okresie wielkiego terroru aresztowano blisko 7 mln ludzi, a 1,7 mln skazano na śmierć.

Na zdjęciu: plakat propagandowy przedstawiający Stalina jako ukochanego przywódcę narodu. Fot. Domena publiczna

Kolektywizacja rolnictwa doprowadziła do spadku produkcji rolnej. W miastach wprowadzono reglamentację żywności. W gospodarstwach chłopskich poszukiwano płodów rolnych, a osoby je ukrywające rozstrzeliwano na miejscu.

Na zdjęciu: poszukiwanie ziarna na podwórku chłopskiej zagrody, obwód doniecki, 1930–1934. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Stalinowskie represje dotyczyły także inne narody zamieszkujące ZSRS. W wyniku masowego wywożenia zboża z terenów Ukrainy władze sowieckie doprowadziły do tzw. Wielkiego Głodu, który przyczynił się do śmierci (według szacunków) od 3 do 7 mln ludzi.

Na zdjęciu: ulica w Charkowie, 1932 r. – przechodnie obojętnie mijali zmarłych z głodu ludzi. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Na zdjęciu: funkcjonariusz NKWD z oddziału egzekucyjnego, lata 30. Fot. Domena publiczna

ZGINĘLI BO BYLI POLAKAMI – „OPERACJA POLSKA”

W okresie Wielkiego Terroru NKWD przeprowadziło również akcje wymierzone w poszczególne grupy narodowościowe ZSRS. W ramach tzw. „operacji polskiej” pod pretekstem likwidowania i skazywania osób za przynależność do nieistniejącej Polskiej Organizacji Wojskowej, Sowieci rozpoczęli masową eksterminację polskiej ludności, zamieszkującej dawne ziemie wschodnie I Rzeczypospolitej.

Według ustaleń rosyjskiego „Memoriału” represje objęły co najmniej 139835 osób, w tym:

Źródło: Bartłomiej Nowak, *Operacja polska NKWD (1937–1938)*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/29164,Operacja-polska-NKWD-1937-38.html>, dostęp sierpień 2020.

„Operacja polska” to jedna z wielu zbrodni NKWD o podłożu narodowościowym, która była wymierzana także w inne nacje m.in. w Ukraińców i Białorusinów.

Na zdjęciu: jedna z ofiar mordu w Winnicy z okresu Wielkiego Terroru 1937–1938, podczas ekshumacji 1943 r. Fot. Domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Na zdjęciu: panorama budowy Kanału Białomorskiego, 1931–1933 r.
Fot. Domena publiczna

„INNY ŚWIAT” – ŻYCIE OBOZOWE

Warunki życia i pracy w łagrach zależały od umiejscowienia obozu, otrzymanego przez więźnia wyroku oraz reżimu (normy regulujące funkcjonowanie), który w nim obowiązywał. W ośrodkach położonych na dalekiej północy panowały ciężkie warunki bytowe. Pogoda nigdzie nie sprzyjała więźniom. W łagrach na południu były bardzo mroźnie zimy i upalne lata. Bez względu na lokalizację, w każdym obozie dzielono więźniów (zeków) według kategorii: wyroku, zawodu i „trudospobności” – zdolności do pracy.

Baraki w obozach zbudowane były z drzewa. Przez środek baraku biegł korytarz, zaś po bokach znajdowały się cele, bo tak można nazywać te pomieszczenia. W pomieszczeniach były dwu-, trzypiętrowe prycze bez żadnej pościeli, wymoszczone okrągłymi żerdziami. Naszą pościelą była noszona odzież, stara i połatana (...) – relacja Bronisława Radomskiego [w:] *Kołyma. Polacy w sowieckich łagrach. Bez komentarza. Wspomnienia i dokumenty*, red. Sebastian Warlikowski, Warszawa 2019.

Na zdjęciu: rekonstrukcja typowego baraku mieszkalnego w łagrze, sierpień 2011 r. Fot. Marcin Szala/Wikimedia Commons/CC BY-SA 3.0

Charakter popełnionego przestępstwa klasyfikował zeków na: „biezprizornych” – przestępców pospolitych, „urków” – przestępców kryminalnych (recydywistów), sprawujących nieformalną władzę w obozach oraz „biełoruczków” – więźniów politycznych. Na podstawie fałszywych dowodów i oskarżeń wydawano wyroki, które mogły zostać wydłużone w każdej chwili.

Na zdjęciu: więźniowie łagrów w latach 1936–1937. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Za próbę ucieczki czy też odmówienie wykonywania pracy, więźniów osadzano w karcerze, gdzie podlegali pełnej izolacji. Skazani umierali z głodu, odmrożeń i chorób.

Na zdjęciu: karcer w obozie w Workucie, 1945 r.
Fot. Rosyjskie Archiwum Państwowe/domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

„KTO NIE PRACUJE, TEN NIE JE”

Harmonogram dnia w łagrze był ściśle określony. Po śniadaniu i porannym apelu, rozpoczynała się procedura przydziału więźniów do brygad. W równych kolumnach pod czujnym okiem strażników udawali się do pracy na 11-12 godzin. Po powrocie osadzeni otrzymywali kolację i zaczynał się apel wieczorny, po którym zekowie rozchodzili się do baraków.

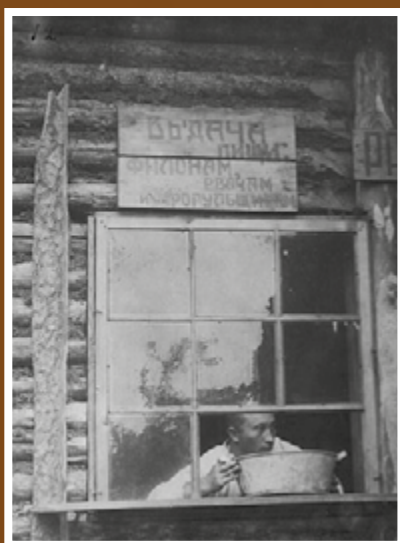
W czasie marszu do pracy nie można było rozmawiać ani śmiać się, bo za to kazano nam przez pewien czas leżeć na śniegu (...). Chodziliśmy pieszo z 8 km na mrozie minus 50 stopni Celsjusza i w śniegu. (...) Praca odbywała się pod okiem strażników, a były to potwory nie ludzie (...) Praca w lesie była bardzo ciężka, drzewo nosiliśmy na plecach, a przepocone ubranie natychmiast sztywniało od mrozu. – relacja Leonardy Obuchowskiej [w:] Kołyma. Polacy w sowieckich łagrach. Bez komentarza. Wspomnienia i dokumenty, red. Sebastian Warlikowski, Warszawa 2019.

Na zdjęciu: więźniowie płuczący złoto w butarze, Kołyma, ZSRS 1938 r. Fot. Ośrodek Karta

Zek, który był zatrudniony w brygadzie płuczącej rudę na Kołymie musiał „przerobić” 150 tacek dziennie. Ci którzy nie wykonali normy do końca dnia roboczego, pracowali do skutku po godzinach, a rano znów rozpoczynali kolejny dzień pracy.

Na zdjęciu: więźniowie przy budowie Kanału Białomorskiego, 1931–1933. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

W obozach panowała zasada „Kto nie pracuje, ten nie je”. Pełną porcję (ok. 800 g czarnego chleba i zupę) otrzymywali więźniowie, którzy wyrobili tzw. normę pracy. Jeśli norma nie została wypracowana, racja żywnościowa zmniejszała się o połowę.

Problemy w łagrach występowały także przy rozdzielaniu żywności. Często posiłki wydawane były w jednym okienku dla ponad 700 więźniów. Na zdjęciu: okno w łagrowej kuchni, Kanał Białomorski 1931–1933, Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

LATA II WOJNY ŚWIATOWEJ

17 września 1939 r. ZSRS zaatakował wschodnią granicę państwa polskiego, przesądzając losy wojny obronnej. Od końca 1939 r. do połowy 1941 r. obywatele II RP, którzy znaleźli się pod okupacją sowiecką, trafiali do więzień i łagrów, m.in.: w Workucie, Kołymie, Norylsku i Uchcie. Pośród ok. 2 mln łagierników Polacy stanowili ok. 30 tys. osób. Należy jednak zaznaczyć, że liczba ta dotyczy osób osadzonych tylko w łagrach. Historycy szacują, że obywateli polskich deportowanych z Kresów Wschodnich w latach 1940–1941 było łącznie ok. 325-350 tys.

Na zdjęciu: kopalnia złota w obozie pracy w Kołymie, Kołyma Jakucka 1941–1944, Fot. Ośrodek Karta

Kolejna fala deportacji do sowieckich łagrów z polskich terenów nastąpiła po inwazji niemieckiej na ZSRS 22 czerwca 1941 r. Wówczas NKWD zlikwidowało więzienia, mordując przy tym ok. 10 tys. przetrzymywanych, a pozostałe ok. 140 tys. osób skierowano do łagrów.

Na zdjęciu: polscy jeńcy wojenni uwolnieni przez Wehrmacht z sowieckiej niewoli, lipiec 1941 r. Fot. Wikimedia Commons/ domena publiczna

W 1939 r. do niewoli sowieckiej trafiło ok. 230 tys. polskich jeńców – żołnierzy, funkcjonariuszy służby więziennej, policji państwowej, kolejarzy, pracowników służby leśnej i Korpusu Ochrony Pogranicza. Umieszczani byli oni w specjalnych obozach jenieckich.

Na zdjęciu: żołnierze polscy prowadzeni do sowieckich obozów jenieckich, wrzesień 1939 r. Fot. Wikimedia Commons/domena publiczna

Od 1944 r. wielu Polaków, w szczególności żołnierzy Armii Krajowej (AK), trafiło do łagrów w rejonie Workuty i Kołymy. Odbywali oni kilkunastoletnie wyroki, które zapadały z naruszeniem prawa międzynarodowego. Taki los spotkał część żołnierzy 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, którzy po rozbrojeniu formacji przez Armię Czerwoną trafili do specjalnego obozu NKWD w Skrobowie. W 1945 r. 48 więźniów uciekło. Pozostałych Sowietci wywieźli do łagrów.

Na zdjęciu: partyzancka przysięga żołnierzy 27 Wołyńskiej DP AK, zima 1944 r. Fot. Domena publiczna

BUNTY I UCIECZKI

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Bunty i ucieczki towarzyszyły łagrom od samego początku ich istnienia, mimo iż klimat na dalekiej północy, nie sprzyjał ucieczkom, a złapanych więźniów zwykle mordowano, to próby podejmowano nieustannie. W latach 30., gdy aparat terroru był rozbudowywany, odnotowano ich największą liczbę: 45 755, z czego ujęto 28 370 zeków. Natomiast w okresie powojennym, m. in. w 1947 r. z 10 440 osób złapano zaledwie 2894.

Na zdjęciu: maszyny do wyplukiwania złota, Magadan, obwód Kołyma, 1956 r. Fot. Ośrodek Karta

Na początku 1942 r. doszło do buntu ok. 100 więźniów w Workucie w łagpunkcie „Liesorejd” w rejonie wsi Ust-Usa. Pomimo walki i zdobycia broni łagiernicy zostali powstrzymani przez znaczące siły NKWD.

Na zdjęciu: więźniowie polityczni podczas przerwy w kopalni w Chenikandzie (Хениканджа), 1946–1955. Fot. Kaunas 9th Fort Museum opublikowano na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International

Latem 1953 r. miało miejsce powstanie więźniów łagru w Norylsku. Żądali oni m.in. polepszenia warunków pracy. Po obietnicach wprowadzenia zmian część zeków wróciła do pracy, jednak po jakimś czasie bunt odżył na nowo. Został stłumiony siłą przez administrację obozu. Zginęły wówczas dziesiątki więźniów.

Na zdjęciu: dwóch litewskich więźniów politycznych przed szczytą w kopalni, 1955 r. Fot. Kaunas 9th Fort Museum opublikowano na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International

W 1954 r. na przełomie maja i czerwca wybuchło powstanie więźniów łagru w Kengirze. W buncie uczestniczyło ok. 8 tys. więźniów, w tym także kobiety. Liczba ofiar wyniosła ok. 700 osób. Powstańcy zostali zmiżdżeni czołgami T-34, a część ujętych więźniów rozstrzelano.

Na zdjęciu: więźniarki polityczne w obozie w Kengirze, 1949–1955. Fot. Kaunas 9th Fort Museum opublikowano na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International/domena publiczna

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

ZMIERZCH ŁAGRÓW

Koniec II wojny światowej i lata powojenne przyniosły apogeum potęgi sowieckiego imperium obozowego. Liczebność więźniów na przełomie lat 40. i 50. wzrosła do nienotowanej dotąd liczby 2,5 mln. Po śmierci Stalina w 1953 r. stabilność GUŁagu została zachwiana. Efektywność systemu została podważona. Decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRS z dnia 20 stycznia 1960 r. GUŁag oficjalnie został rozwiązany. W rzeczywistości niektóre z obozów funkcjonowały jeszcze wiele lat. Przetrzymywani w nich byli m.in. dysydenci i obrońcy praw człowieka. Dopiero Michaił Gorbaczow pod koniec 1986 r. podjął decyzję o ułaskawieniu więźniów politycznych w ZSRS.

Na terenach Europy Środkowo-Wschodniej, sowiecka machina tłumiła wszelkie ruchy wolnościowe. W łagrach osadzani byli przeciwnicy władzy sowieckiej – członkowie formacji zbrojnych – np. żołnierze Armii Krajowej.

Na zdjęciu: *posilający się w kopalni więźniowie polityczni w czasie przerwy w pracy, 1955 r.* Fot. Kaunas 9th Fort Museum/Creative Commons Attribution 4.0 International/domena publiczna

Po śmierci Stalina w 1953 r. ogłoszono amnestię, która objęła tylko więźniów kryminalnych (blisko 1 mln osób). Proces rozpadu GUŁagu zintensyfikował się po Plenum XX Zjazdu Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC PZPR) w lutym 1956 r., na którym Nikita Chruszczow potępił Stalina i „kult jednostki”.

Więźniowie polityczni, umieszczani w obozach katorżniczych od 1943 r. otrzymywali numer obozowy, którzy musieli naszyć na ubraniu. Na zdjęciu: Stanisław Zdaniukiewicz w ubiorze łagiernika workuckiego. Czasy współczesne. Fot. Ośrodek Karta

Na zdjęciu: *więźniowie łagrów. Od lewej Ilkiewicz, Władysław Szarko, Stanisław Kupraszewicz, Workuta 1955–1956.* Fot. Ośrodek Karta

Mimo odwilży łagry funkcjonowały nadal. Po decyzji Gorbaczowa o wypuszczeniu więźniów politycznych z ZSRS, ostatni osadzeni opuścili łagry w 1987 r.

Na zdjęciu: *ogrodzenie obozowe łagru Perm-36, funkcjonującego do 1987 r.* Fot. CC BY-SA 4.0/domena publiczna

Na zdjęciu: Pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie, Warszawa, zdjęcie współczesne. Fot. Adrian Gryczuk, CC BY-SA 3.0 pl/domena publiczna

ŁAGRY W LICZBACH

Ogółem w latach 1930–1953 więźniów sowieckich obozów i kolonii karnych było¹:

28,7 MLN OSÓB

Szacunkowo liczba ofiar śmiertelnych to²

OK. 2,7 MILIONA

Ogólnie w ramach wszystkich akcji osadzania Polaków i obywateli polskich w sowieckich obozach pracy przymusowej podległych instytucji GUŁagu oraz w obozach dla internowanych, zarządzanych przez NKWD, objętych zostało co najmniej³

84 TYS. OSÓB

¹ Anne Applebaum, *Gulag*, Warszawa 2018, s. 622–625.

² Ibidem, s. 627.

³ Marek Hańderek, *Polacy i obywatele polscy w Gulag*, <http://www.gulag.online/articles/polaci-a-gulag?locale=pl>, dostęp 30.07.2020.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ